

СЛОВО

№ 2, січень - лютий 2007 р.

“Гетьманської столиці”

Газета Батуринського державного історико - культурного заповідника “Гетьманська столиця”

Наталія Реброва
Директор заповідника “Гетьманська столиця”

Здобутки 2006 року

2006 рік для „Гетьманської столиці” був надзвичайно результативним - заповідник має плідні міжнародні контакти, загальнодержавне визнання результатів своєї діяльності, позитивну динаміку росту основних показників роботи, перебуває у полі підвищеної уваги влади та громадськості України.

Одним із найголовніших результатів 2006 р. вважаю перехід з комунальної власності Чернігівської обласної ради в державну власність, який був складним. В силу особливостей зміни форми власності впродовж п'яти місяців заповідник не фінансувався - не оплачувались спожита електроенергія, газ, послуги „Укртелекому”, не було можливості придбання навіть необхідних речей, колектив не отримував заробітної плати до 15 травня 2006 року. Хочу найперше подякувати тим колегам, які виконали нелегке завдання по зміні власності та „перевели” „Гетьманську столицю” в пряме підпорядкування Міністерства культури та туризму України та всім співробітникам заповідника, які стійко витримали всі труднощі перехідного періоду, розуміючи важливість цього кроку для подальшого перспективного розвитку нашого закладу.

На виконання розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.03.2006 р. №173-р „Про передачу цілісного майнового комплексу Батуринського державного історико-культурного заповідника „Гетьманська столиця” у державну власність” заповідник з 2006 р. фінансується з державного бюджету України.

Затверджена в 2006 році штатна чисельність 41 чоловік. За два роки штат заповідника розширився на 23 чоловіка (в 1994 - 2005 р. штатна чисельність складала 18 чоловік), що є великим досягненням 2005 - 2006 років.

Суттєво вдалося збільшити кількість відвідувачів заповідника: в 2000 р. заповідник відвідало - 3 048 чоловік, а в 2006 р. - 22 550 чоловік. За п'ять років кількість відвідувачів заповідника зросла в 7, 5 разів.

Відповідно зросли і надходження на спеціальний рахунок заповідника від екскурсійного обслуговування та інших платних послуг - за п'ять років в 33 рази. В 2001 р. сума надходжень становила 2 520 грн., а в 2005 р. - 83 577 грн.

Заповідник організував та провів 28 - 29 вересня 2006 року на високому рівні конференцію “Культурно-релігійне життя України кінця 17 - початку 18 ст.” за участю провідних науковців та музейних працівників усієї України. Підготовлена та виїшла друком збірка матеріалів конференції, яка має широкий резонанс в Україні.

В 2006 році науковці заповідника прийняли участь з доповідями, що розкривають історію Батурина в роботі науко-

вих конференцій університетів, інститутів, заповідників, музеїв України. Ними розроблені та вийшли друком буклет та путівник заповідника, рекламні проспекти, календарі різного формату та інша рекламна продукція, яка популяризує Батурина і яку завжди можна придбати в музеї заповідника. Підготовлені чисельні публікації в ЗМІ, наукових виданнях України, Росії, Канади, в співавторстві - ряд документальних фільмів, що висвітлюють історію Батурина.

В 2006 році розпочато випуск науково - популярного друкованого видання - газети Батуринського заповідника „Слово „Гетьманської столиці”, створено інтернет - сторінку заповідника, що, безперечно, дало можливість зацікавити широкий загал історією Батурина та познакомити з роботою, що проводить колектив.

Колектив заповідника проводив велику роботу по формуванню збірки експонатів: широкомасштабні етнографічні експедиції по збору експонатів, акція „Подаруй Батуринському заповіднику експонат”, систематичні публікації в ЗМІ, що популяризують фондів колекцію заповідника, півдня співпраця з Дирекцією художніх виставок України, Національним банком України, музеями України, Національною Спілкою художників України, Національною Спілкою художних майстрів України, цілим рядом державних, громадських організацій, приватними особами. Колекція, яку маємо сьогодні, зформована працею колективу „Гетьманської столиці”. В 2000 р. вона складала 5 525 музейних предметів, а в 2006 р. вже 10 425 музейних предметів. За п'ять років фондова колекція заповідника збільшилася на 5 тис. музейних предметів. Археологічна збірка, яка обробляється, складає 14 946 предметів.

Дирекція, наукові співробітники заповідника за особливі досягнення неодноразово нагороджувались почесними відзнаками різного рівня.

В 2006 р. заповідник „Гетьманська столиця” значно поліпшив свою матеріально-технічну базу і на сьогодні ми маємо добрий автомобіль, сім сучасних комп'ютерів та іншу оргтехніку, господарчий інвентар.

Не могу не згадати в підсумках року і ліквідацію наслідків страшного бурелому (31 травня 2006 р. вивернуто з корінням 75 дерев в парку „Кочубейський”), яку героїчно здійснив наш колектив. Впродовж 10 днів, відклавши всі інші справи, „Гетьманська столиця” працювала і при-

вела парк в належний вигляд до 11 червня, дня проведення Козацького свята.

Надзвичайно важливе завдання, яке ми запланували на 2006 р. і виконали - це створення експозиції в Будинку генерального судді В.Кочубея, яка розповідає про історію цього будинку, що став свідком всіх значних сторінок в історії Батурина - його злетів та падінь. Робота над експозицією розпочалась ще з 2002 р. (коли була затверджена Комплексна програма реставрації, в тому числі і

М.Орленко, В.Шкурін, Г.Василенко, В.Кириленко, А.Антонюк, С.Тарута, М.Бутко - парк «Кочубейський», 25.08.2006 р.

Будинку Кочубея) - розроблялась концепція, тематико-експозиційний план, збирались та підбирались експонати, проводилась їх реставрація. В 2006 р., завдячуючи підтримці віце-прем'єр міністра України з гуманітарних питань В'ячеслава Кириленка, ми отримали кошти на створення експозиції від МКТ України.

Ми поставили собі за мету створення музею високого рівня і тому до розробки проекту експозиції запросили народного художника України Анатолія Гайдамаку, добре знаного і як талановитого автора багатьох музеїв.

Угоди на виконання робіт були укладені з цілим рядом організацій (Суми, Київ, Глухів, Ніжин, Чернігів, Конотоп) - на виготовлення воскових фігур, копій одягу, копій меблів, решітчастих кованих металевих дверей, багетів, картин, вітрин, штор, макету печі, фотокопій картин, реставрацію експонатів, на придбання експонатів та інші.

Будинок генерального судді В.Кочубея - це перший реалізований етап в створенні мережі музеїв в Батурині - ми запрошуємо Вас відвідати його. Впевнена, музей не залишить Вас байдужими.

Шановні читачі, перед Вами другий номер газети "Слово Гетьманської столиці", а ми вже маємо широкий резонанс на наше друковане видання. Безліч схвальних відгуків надійшло на адресу редакції з усіх куточків України. Наводимо декілька з них.

"Добрий день, пише Вам студент четвертого курсу Маріупольського державного гуманітарного університету Манченко Ілля Анатолійович,

член "Просвіти", КУН, заст. голови маріупольської студентської "Просвіти", поет. Мені дуже приємно що Ви з'явилися на теренах видавництва, я вітаю Вас від щирого серця."

"Шановні добродії! Тільки що прочитав у часописі "Нація і держава" за 23 січня 2007 року. Ваше звернення під заголовком "Мрії збуваються!" і тут же за перо, бо: "Запрошуємо до співпраці...", "кличе правда!"...

Тому прийміть й мою скромну пенсійну долю – двадцять гривень, як пи-

шетесь: "...у розвиток культури!". І сподіваюсь добрий почин множитиметься, адже нас мільйони українців! Тим більше, що:

Нам правди чужої не треба,
Ми істину знаєм свою.
Її дарувало нам небо-
И ті, що полягли у бою
За Україну, за її волю, за народ!
З повагою, найкращими побажаннями і Божим Благословенням – колишній учасник бойових дій УПА, багатолітній політ'язень й екскурсовод Теодор Варава, м.Червоноград Львівської області."

Любов Кіяшко

заступник
директора з
наукової роботи
заповідника
«Гетьманська
столиця»

Багата земля наша талантами. В Батурині 18-31 липня 2006 року працював Всеукраїнський симпозиум майстрів народного малярства та декоративного розпису. Підсумкова виставка робіт, що були створені під час пленеру відбулась 2 листопада 2006 року в м.Києві. На цій виставці були представлені твори митців на батуринську тематику, в тому числі і твори нашої землячки Людмили Владиславівни Вітківської: «Ріка Сейм.1708 рік», «Дивний птах у садочку», «Пташиний рай».

Народилась Людмила Владиславівна 1950 року в с.Нові Млини, тодішнього Батуринського району, в сім'ї лікаря. Член Національної спілки майстрів народного мистецтва України з 1990 року, народний майстер декоративного розпису. В основі новаторства в педагогічній творчості – відродження традицій декоративного розпису через генетичну пам'ять закладену в дітях. З 1987 року працює над відродженням декоративного розпису Макарівщини і Полісся передаючи досвід і знання дітям – керівник студій декоративного розпису: «Барви Здвижа» при Макарівському районному центру творчості дітей та юнацтва ім. Данила Туптала. Твори народної майстрині зберігаються в музеях Моск-

Щиро вдячні землячки!

Відкриття виставки пленеру м.Київ, 2.11.2006 р.,
Л.Вітківська друга зправа

ви, Херсона, Вінниці, Чигирин, а також в приватних колекціях. З 2001 року очолює громадську організацію – Макарівську районну асоціацію народних умільців «Дана». Нагороджена багатьма почесними грамотами та відзнаками, в 1979 році була висунута на здобуття Державної премії ім. Т.Шевченка за цикл робіт «Радуйся земле!».

До фондової колекції заповідника «Гетьманська столиця» Людмила Владиславівна подарувала 38 робіт, на основі яких буде створену виставку робіт майстрині. Від імені нинішнього і прийдешніх поколінь - щира подяка нашій землячці за безцінний дар нашому заповіднику.

Автор української граматики

Микола Гурець

вчений секретар ДІКЗ у м.Глухові.

У культурному житті України XVIII ст. використовувалися три мови: староукраїнська, російська і народна українська. Духовне життя тодішньої України фіксувалось у приватних або авторських щоденниках. Серед них щоденники наших земляків - М.Д.Ханенка, що охоплює період з 1719 по 1789 роки та Я.А.Марковича (1717-1767), а також «Короткий журнал о поїздці в Москву Ясновельможного його милості пана Данила Апостола» та ін.

З появою «Енеїди» І.Котляревського настає етап створення українських граматики. У 1805 була написана, а в 1818 році була видана «Граматика малоросійського наречія» О.Павловського.

Автор першої в українському мовознавстві друкованої граматики народ-

ної української мови Олексій Павлович Павловський. Народився він 1773 року в селі Соснівці Глухівського району. Тоді село мало назву Шутівка. До 1789 року навчався у Київській академії, а в 1793 році закінчив Петербурзьку учительську семінарію. Працював викладачем у Ніжинському ліцеї.

Павловський перший серед науковців звернув увагу на багатство української мови. Науково обґрунтував переваги фонетичного правопису, його підтримали письменники: Квітка-Основ'яненко, Гулак-Артемівський, Пантелеймон Куліш, видавці «Русалки Дністрової». Вагомості граматиці надавало й те, що фонетичні й граматики особливості української мови автор подав у порівнянні з російською. До граматики було додано словник, що містив понад 1100 українських слів, українські прислів'я і приказки та зразки творів української літератури. А в 1822 році

була видана його книга «Прибавление к грамматике малоросийского наречия», що відіграла важливу роль у розумінні українського правопису, зокрема фонетичного принципу, який з 50-х років XIX ст. остаточно закріпився в українському письмі.

Творчий доробок вченого не обмежився українською граматику; йому належить ряд наукових статей, оди та оповідання («Королівство, поезія і дух поета»), «Чудо з чудес» та ін.) До того ж у 1826 році він уклав «Словарь малоросийского наречия».

Учасником створення української держави і державної мови варто по-новому осмислити творчу спадщину видатних науковців, що внесли помітний вклад до духовної скарбниці нашого народу. Серед них і вагомий доробок мовознавця - Олексія Павловського, якого справедливо називають батьком українського правопису.

Справжній батуринець

**Наталія
Кривонос**

*науковий співробітник
заповідника «Гетьманська столиця»*

Не все так погано у нашому домі, коли є такі люди, як герой сьогоднішньої нашої розповіді.

Далекого 1937 року народився в містечку Батурина, що на Чернігівщині, Микола Кочерга. Щоб вижити в голодні 30-ті сім'я змушена була виїхати до Донецька. Батько, маючи фах інженера-ливарника, влаштувався працювати на металургійному заводі. Там і застала його Друга світова війна.

Розповідаючи про своє злиденне радянське дитинство, пан Микола згадує, що він, син інженера, вперше в житті спробував цукерки і шоколад під час німецької окупації, коли завод, на якому працював його батько, захопили німецько-фашистські загарбники.

Взагалі, німці під час наступу зберігали підприємства, особливо такі стратегічно важливі як металургійні. Також цінували вони і спеціалістів і тому батько Миколи при відступі німців разом з сім'єю пішов з ними до Німеччини.

Після капітуляції фашистської Німеччини в травні 1945 року, всі радянські військовополонені повинні були повернутися до Батьківщини, а на «зрадників» на кшталт Гната Кочерги чекала сумноз-

пісню, через материнську казку батьки передали своїм дітям.

Вперше до своєї малої батьківщини – Батурина, пан Микола приїздив ще у 1988 році. Але на той час відкрито говорити про минуле своєї родини, загибель Батурина у 1708 році було небезпечно. Батуринський краєзнавчий музей існував,

Приїхав знову не з пустими руками. Подарував заповіднику картину народного художника України Олександра Івахненка «До бою».

Цього ж дня Наталія Борисівна познайомила пана Миколу з дирекцією та вихованцями Батуринської допоміжної школи-інтернату, отцем Романом, паро-

*Микола Кочерга з родиною в Будинку генерального судді В.Кочубея,
5.12.2006 р*

але в його експозиціях, із зрозумілих причин, домінувала проімперська тематика.

Із здобуттям незалежності України, почалася нова епоха у житті нашої держави і української діаспори також.

З початку 1990-х років пан Микола Кочерга розпочав свою справжню меценатську діяльність. Пожертвував значну суму коштів на відкриття українського консульства у м. Чикаго, приймав участь у мистецьких проектах, у фундаціях пам'яті геноциду українського народу 1932-33 років.

Давні дружні зв'язки об'єднують пана Миколу з народними художниками України Олександром Мельником. Саме за його посередництва в Києві в Українському домі 18 травня 2005 року, де стартувала загальноукраїнська акція «Подаруй Батуринському заповіднику експонат», вперше зустрілися директор Батуринського заповідника Наталія Реброва та найщиріший батуринець Микола Кочерга, який подарував «Гетьманській столиці» картину Миколи Данченка «Батуринські яблука». Наталія Борисівна запросила Миколу Гнатовича до Батурина на 13 листопада, на День пам'яті жертв Батурина, вклинитися пам'яті загиблих батуринців під час Меншиківської різни 1708 р.

За дивним збігом саме 13 листопада у благодійника день народження, в чому є своєрідний символізм. Саме цього дня 2005 року він приїхав і прийняв участь в усіх заходах з нагоди Дня пам'яті, вкловився священному місцю, де за його ж словами «закопаний пуп».

хом Покровського приходу Української Православної Церкви Київського патріархату.

І для всіх них знайшлися у пана Миколи вільна хвилина, уважне слово і жертвонні кошти. І відтоді ми підтримуємо постійний зв'язок - пан Микола в 2006 році передав заповіднику «Гетьманська столиця» кошти на придбання нового найсучаснішого комп'ютера, який дав можливість створити друковане видання заповідника - «Слова «Гетьманської столиці», дякуючи Миколі Кочерзі перший номер нашої газети побачив світ 6 грудня 2006 р.

Останній приїзд мецената відбувся зовсім нещодавно - 4 грудня 2006 р. Зацікавленість його рідною історією передалася і його родині - дружині Маруччі та сину Марку. Вони теж відвідали Україну і, зокрема, Батурина. Особливо дякували вони за гостинний стіл, що приготували добрі господині заповідника - смачні українські вареники, куліш, картоплю з печі, які для Маруччі (іспанки за походженням) і Марка (дитини, народженої в Чикаго) видалися просто екзотикою.

Дуже задоволені були наші дорогі гості, оглянувши відреставровані Будинки Генерального судді В.Кочубея, Будинки пошти, хід робіт на головному об'єкті заповідника - палацово-паркового комплексу К.Розумовського. Цього разу коло жертвонності пана Миколи розширилося - він дуже зацікавлений допомогти лікарні.

А нас, працівників заповідника, в свою чергу прихилив і окрилює ставлення до наших святих таких географічно далеких, але близьких духовно українських американців.

*О.Мельник, О.Івахненко,
М.Кочерга, О.Федорук,
Р.Лубківський 13.11.2005 р.*

вісна 58 стаття КК СРСР і Соловки. Всюдисущі нишпорки з НКВС вишукували радянських громадян і «добровільно-примусово» репатривували з Німеччини до «люблячих» лап репресивних органів.

Батько зробив свій вибір і поїхав до Сполучених Штатів Америки. Свою щирю любов до України через народну

Батурин археологічний

Володимир Коваленко

завідувач кафедри історії та археології України ЧДПУ імені Т.Г. Шевченка

Юрій Ситий

завідувач відділу археології заповідника «Гетьманська столиця»

(Продовження, початок у №1)

Ще один розкоп (30 кв. м) розбитий у 1997 р. на південь від «Фортеці», на подвір'ї пекарні. Потужність культурного шару сягала тут 1,5 м. Частково досліджена жила частина садиби XII – середини XIII ст., де розташовувались 4 господарсько-ремісничі споруди та 2 ями, в яких зібрана колекція знахідок XII – середини XIII ст. У верхньому горизонті культурного шару зафіксовано рештки житла та двох споруд кінця XVII – початку XVIII ст., що загинули в пожежі. Шар прорізаний похованням підлітка зі слідами пошкодження на кістках скелету.

Ще далі на південний схід, неподалік палацу К.Розумовського, досліджено кілька ям роменської культури і споруд XII – XIII ст. та ряд здійснених відповідно до християнської обрядовості поховань XIV – XVI ст., що прорізують їх котловани.

У 1995 р. проведено дослідження замиської резиденції Івана Мазепи в ур. Гончарівка, за 2 км південніше від центру Батурина (вище по течії р. Сейм), що займала мис високої (до 10 м) лівобережної тераси р. Сейм /бл. 9 га/. З напольного боку (із заходу та з півдня) тут відривається рив та насипається вал з п'ятьма земляними бастіонами, розташованими приблизно на однаковій відстані один від одного. У середині 1970-х рр. на городищі був закладений кар'єр, що зруйнував центральну частину городища (біля чверті його площі) та повністю знищив укріплення на ділянці близько 260 м і 3-й /Центральний/ бастіон. За 40 м на північний захід від бастіону № 4, на краю кар'єру зроблено розріз укріплень. Роботи показали, що рив мав глибину 2,8 м, ширину 6 м. Ширина підшоши валу – 9 м, висота 1,5 м. Розрізом не зафіксовані будь-які оборонні конструкції у тілі валу. Загалом складається враження про незавершеність робіт по створенню укріплень на Гончарівці.

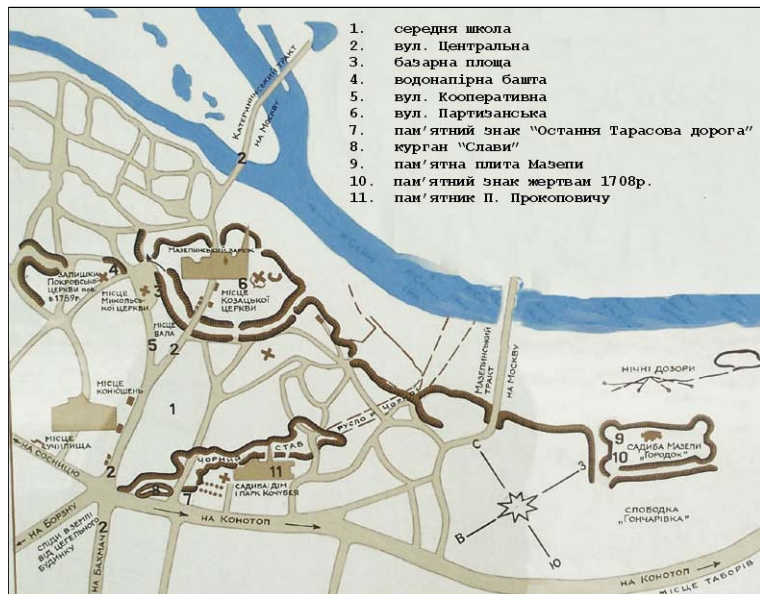
За 100 м на південний захід від кінцівки мису у 1995 р. проведені дослідження великої западини (15 x 15 м), яку місцеві жителі пов'язують з палацом Івана Мазепи. За 17 м західніше котловану є інша западина, що утворилася на місці церкви. Розвідкове шурфування площі городища на Гончарівці (25 шурфів та 2 траншеї) показало, що заселеною у XVII – на початку XVIII ст. була лише незначна (близько 2,5 га) частина території дворища у радіусі біля 100 м від решток палацу І.Мазепи. Ймовірно, решту площі садиби займав сад чи парк, згаданий в описі 1725 р.

Таким чином, вже перші дослідження однієї з історичних столиць України козацької доби дозволили суттєво змінити уявлення про її соціально-історичну топографію та основні етапи розвитку. На жаль, 1997 року ці дослідження призупинені через відсутність фінансування.

Батурин займає особливе місце серед історичних міст України: у 1669 – 1708 рр. тут знаходилась резиденція гетьманів Лівобережної України 2 листопада 1708 р. він загинув у полум'ї Північної війни, що зробило місто еталоном археологічною пам'яткою козацької доби. У 1995 – 1997 рр. археологічні старожитності Батурина досліджувались Чернігово-Сіверською експедицією Інституту археології НАН України та Чернігівського державно-

ям, що належать до періоду від побудови тут фортеці у 1625 р. до переносу в Батурин гетьманської резиденції у 1669 р. Тонкий прошарок попелу та вугликів (сліди пожежі 1648 чи 1655 рр.) розділяє цей пласт на 2 горизонти: польсько-литовський та козацький.

Потужний (до 0,4 – 0,5 м) шар глини, що перекриває попередній горизонт на всій площі розкопу, вказує на реконструкцію Замку після 1669 р.

Батурин XVII - століття

го педагогічного університету імені Т. Шевченка, але незабаром роботи були призупинені за браком коштів. 2001 р. дослідження Батурина вдалося відновити завдяки підтримці української діаспори з Канади та США.

У XVII – XVIII ст. Батурин складався з цитаделі («Литовський Замок»), самого міста («Фортеця»), передмість та Подолу. Центром Батурина був «Литовський Замок» – цитадель, де після 1669 р. знаходилась резиденція гетьманів. Вона займала високий мис (130 x 100 м) лівобережної тераси р.Сейм. З напольного боку цитадель обмежувалась валом і двома ровами, сліди яких і досі помітні. Згідно описів, тут знаходились муровані гетьманський палац і скарбниця та дерев'яна Воскресенська церква, а також «ворота проездеж, на воротах башта, да три башни глухие».

Роботи 1995 – 1997 рр. у центральній частині Замку дозволили розподілити культурний шар на 5 горизонтів. Нижній /до 0,5 м/ містить матеріали доби бронзи, ранньозалізного віку (юхнівська та пізньозарубинецька культури), волинцевсько-роменські та давньоруські старожитності кінця XI – середини XII ст. Під підшовою валу XVII ст. були виявлені рештки насипу валу з кліттю рубежа XI – XII ст.

Другий пласт нашарувань, що складався з численних невеликих прошарків, маркований срібним галером 1622 р. (нижня межа) та великою свинцевою плomboю з латинським написом 1660-х рр. (верхня). До нього відносяться велика кількість будівель та господарських

Тут виявлено рештки великої монументальної споруди, що мала форму прямокутника, а за планом, найвірогідніше, являла собою розвинений тип традиційної української «хати на дві половини». Споруда загинула у вогні пожежі. Розташування її в центрі Замку та характер знахідок дозволили припустити, що це рештки гетьманського палацу. Нарешті, V горизонт репрезентує період занепаду і руйнації Батурина після 1708 р.

Після відновлення робіт українсько-канадською експедицією на території Замку упродовж сезонів 2001 – 2002 рр. було закладено 6 розкопів. Чотири з них (№№ 4, 5, 8, 9) продовжили дослідження решток гетьманського палацу. Роботи показали, що він мав підпрямокутну форму, площею понад 24 x 23 м, і був зорієнтований вздовж краю тераси р. Сейм. Судячи з усього, будівля поділялася на 3 камери; в кутах двох з них виявлено рештки великих цегляних печей, оздоблених полив'яними кахлями різних типів. Палац загинув від пожежі 1708 р., від якого оплавилась навіть частина цеглин у зовнішніх рядах кладки. Рештки споруди (до рівня підшоши фундаментних ровів) були розібрані на цеглу ще у XVIII ст., а вся її площа неодноразово перекопувалась мисливцями за скарбами І.Мазепи. Через тотальне пограбування 1708 р. знахідки в розкопах 2001 – 2002 рр. репрезентовані, головним чином, уламками кахлів та скляного посуду зі слідами перебування у вогні, дрібними побутовими речами.

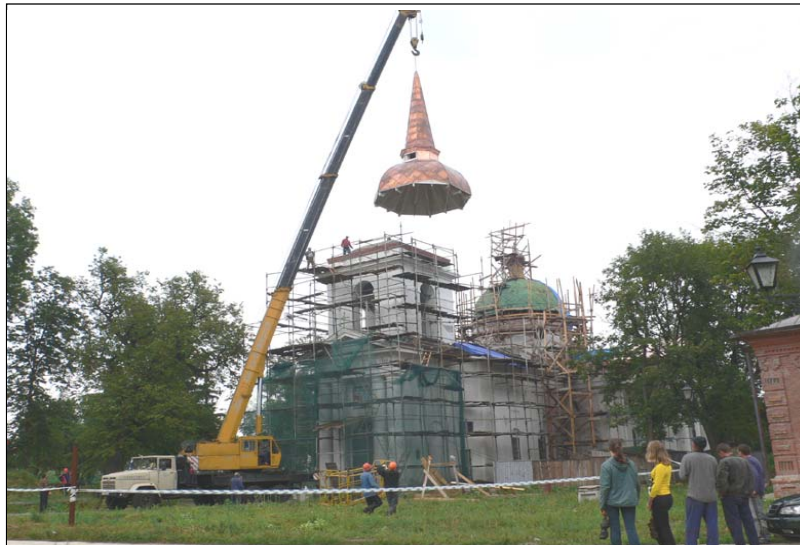
Відбудуємо гетьманський Батурині

Тетяна Кербут

інженер відділу охорони пам'яток заповідника „Гетьманська столиця”

Воскресенська церква збудована гетьманом України К.Розумовським в 1799 – 1802 роках на високому березі р. Сейм, як власна усипальниця. Автор проекту невідомий. В січні 1803 р. Кирило Григорович був похований в храмі. Пам'ятка дійшла до нас в первинному об'ємі і є однією з визначних храмових будівель доби високого класицизму в Україні. Лаконізм і монументальність форм ставлять її в ряд найвидатніших пам'яток архітектури національного значення. Згідно висновків обстеження Воскресенської церкви комісією в складі фахівців інституту „УкрНДІпроектреставрація”, заповідника „Гетьманська столиця” (червень 2005 року) пам'ятка потребує комплексної реставрації - в першу чергу увагу необхідно звернути на дерев'яні конструкції даху, покрівлю. Дах та перекриття мали такі дефекти руйнування: виконані з неякісної деревини та неякісно оброблені; механічні пошкодження; дерево уражене руйнівними грибами та комахами. Покрівля церкви з чорного металу - метал кородований, особливо зруйновані виступаючі частини карнизів, що призвело до замочування підкарнизних ділянок. Стале протікання покрівлі існувало також в центральній бані, про що свідчили плями замочування та лушення пофарбування в підкупольному просторі, яке спостерігалось в інтер'єрі церкви. Заміні підлягло: мауерлату – 40%, стропил – 30%, стійки та прогони – 15%, риштування – 100%, покрівля – 100% (на мідь). Розпочалися реставраційні робо-

Встановлення купола на Воскресенській церкві 30 липня 2006 р.

ти у травні 2006 року. Дерев'яну конструкцію купола дзвіниці було замінено на металеву з дерев'яними елементами. 29 червня 2006 року відбувся демонтаж хреста з дзвіниці і розбирання дерев'яної конструкції. Цікавим є той факт, що 3 липня 2006 року, під час розчищення склепіння від будівельного сміття, було виявлено снаряд часів Великої Вітчизняної війни. Будівельники обережно дістали його і передали працівникам Батуринського відділку міліції. 25 липня 2006 року в присутності митрополита Чернігівського Амвросія; благочинного Бахмацького району Миколая; отця Миколи с. Обмачів; настоятеля храму митрофорного протоієрея Георгія відбулося освячення хрестів, що були виготовлені в м. Київ, а 31 липня 2006 року будівельники підняли купол дзвіниці і встановили хрести.

На сьогодні залишилися невиконаними наступні етапи: 10% покрівлі непокриті міддю, ремонт кладки, видалення з фасадів цементної штукатурки, перештукатурювання фасадів на 100%, виконання комплексу заходів по усуненню причин зволоження кладки, зовнішнє та внутрішнє оздоблення, благоустрій території.

Проект розробили фахівці інституту „УкрНДІпроектреставрація” на чолі з головним архітектором Косьянком В.І.

Фінансування - фонд «Гетьманська столиця», голова фонду М.П.Бутко

Ремонтно – реставраційні роботи виконували КРРВП „Сучасник” - директор Фесенко В., виконроб Семерунчик О.; Чернігівреставрмайстерня” директор В'ялий Ю., виконроб Кот О.

Наталія Олєфіренко

Науковий співробітник заповідника „Гетьманська столиця”

Українське козацтво мало свої символи – відзнаки, або клейноди. Та найвищою ознакою гетьманської влади була булава. Перші булави, як вид холодної зброї у вигляді важкої кам'яної чи металеві головки на палиці, з'явилися ще у неоліті. Широко застосовувались в країнах Стародавнього Сходу та в середні віки. Як атрибут влади булава вперше була надана реєстровому козацтву разом з іншими клейнодами польським королем Стефаном Баторієм у 1576р., і постійно використовувалась впродовж XVI-XVIII ст.

Проповідник Лазар Баранович возвеличив гетьманську булаву як владний клейнод у вірші “Bodziec slawa u bulawa” (У булаві причина слави). Автор твору доводить, що слава набувається з булави, але її необхідно здобути у боротьбі з ворогами. Володар булави повинен був мати особливі якості характеру, бо на нього покладається велика відповідальність за безпеку та велич держави.

Гетьманські клейноди

У скарбниці гетьмана Івана Мазепи було близько 15 булав. Вони були надані Мазепі московськими царями і польським королем, а також успадковані від попередніх гетьманів Брюховецького та Самойловича. Булави гетьмана зберігалися в

Батурині та Білій Церкві. Їх охорона покладалася на генерального осавула.

Відомі описи кількох клейнодів Івана Мазепи: мав він великі та малі булави, які використовував відповідно до урочистості події. Велика булава складалась з ручки горіхового дерева та срібної позолоченої кулі на кінці, інкрустованої діамантами. На великій булаві Івана Мазепи було зображено його родовий герб “Курч”. Кінець ручки цієї булави також був срібним і оздоблений орнаментом. Велика булава гетьмана зображена на його портретах та тогочасних гравюрах. Біля десяти булав у часи Північної війни Мазепа постійно тримав при собі в Похідній військовій канцелярії. Вони були вивезені на еміграцію, де їх слід загубився.

При обранні на гетьманство Івана Скоропадського виявилось, що у гетьманській скарбниці немає жодної булави. Скоропадський звернувся до царя Петра I з проханням повернути йому одну з Мазепиних булав. Пошуки засвідчили, що декілька гетьманських клейнодів і прапорів Олександр Меншиков захопив у Батурині як трофеї.

Булава П. Орлика отримана ним у спадок від І. Мазепи.

(Продовження, на ст 7)

Тетяна Федченко

Головний держподатніспектор
Бахмацької МДПІ

Податкова система в Україні започаткувала свою історію з VIII – XII століть – з часів формування Київської Русі. Найдавнішою системою прямих податків на утримання княжого двору й дружини була у Київській Русі данина, яка сплачувалася звичайно продуктами сільського господарства й промислів (хутром, воском, медом, хлібом, шкурами тощо). Збирали данину, виїжджаючи на так зване полюддя (від “ходіння по людях”), у вигляді різних дарів князю чи представникам його адміністрації (“поклон”, “почесть”, “стан”), чи “повозом”, коли її привозили до Києва. Серед прямих податків виділяли дари (добровільне підношення підданих), данину (плату підданих), оброк (плату за користування певними земельними наділами, знаряддями праці тощо).

При збиранні данини виявлялися найхарактерніші особливості феодальної податкової системи — нерегульованість розмірів та періодичності збору податків, їх величезна кількість і різноманітність, випадковість і свавілля поборів, збирання їх особами, що мали особисту зацікавленість в максимальному доході. Все це призводило до значних зловживань, результатом чого були заворушення і навіть повстання. Так, за літописом, “... пішов Ігор на деревлян і, перемігши, наклав на них данину, більшу від Олегової [...] і добув він собі ще до попередньої данини, і чинив їм насильство він і мужі його. А взявши данину, він пішов у своє місто Київ. Та коли повертався назад, він роздумував і сказав дружині своїй: “ідіть ви з даниною додому, а я повернусь і походжу ще”. І відпустив він дружини свою додому, а сам повернувся, жадаючи більшого майна. Коли ж почувли деревляни, що він знову іде, порадилися вони з князем своїм і сказали:

Податки Київської Русі

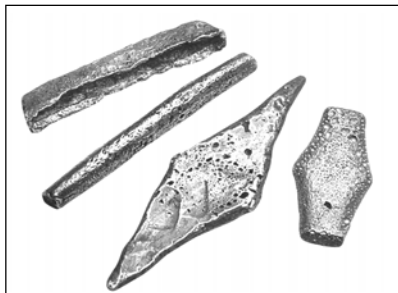
“Якщо внадиться вовк до овець, то виносить по одній все стадо, якщо не уб’ють його. Так і цей: якщо не вб’ємо його, то він усіх нас погубить” і деревляни, вийшовши назустріч із міста Іскоростеня, вбили Ігоря...”

Дружина Ігоря княгиня Ольга жорстоко помстилась деревлянам. У народі ходило багато оповідань про те, якими хитрими способами і як люто мстилася

ною якої був і “Покон вірний”, яким детально регламентувалася система оподаткування. Одиницею оподаткування був “дим”, або подвір’я, що мало певний земельний наділ (у середньому – 15 га). 20 – 30 “димів” становили “дворище” — об’єднання родичів, котрі спільно несли податкові зобов’язання. “Дворища”, у свою чергу, об’єднувалися у громади, на чолі яких стояли старости. Та частина населення, яка мусила платити усі податки і виконувати повинності на користь держави, називалася “чорними” людьми, або “черню”. До речі, перші відомі календарі у Київській Русі були пов’язані, як і в інших країнах світу, саме з календарями - періодами стягнення податків.

Основою грошових надходжень були мита і штрафи. Більшість становили торговельні мита: “вага” і “міра” — за зважування і вимір; “мит” — за провезення товарів через міські застави; “перевіз” — перевезення товарів через річку. “Гостинне” і “торгове” мита стягувалися за право мати склади і проводити торжища. Внутрішня торгівля велася переважно на торгах у спеціально відведених місцях і в чітко визначений час. У Києві, приміром, це були торговища на Подолі (тепер Контрактова площа), Бабин Торжок на Горі (поблизу теперішньої Андріївської церкви), де йшла жвава зовнішня торгівля. А вже через Київ проходив знаменитий шлях «із варяг у греки».

У Київській Русі існувала власна грошова система. Спочатку грішми була худоба, потім — куни з цінного хутра. Наприкінці X ст. почали користуватися сріблом, з якого робили злитки, що називалися гривнами (приблизно 200 гр). Дрібнішими грошовими одиницями були ноґата, куни, резани, вевериці. Наприкінці X — на початку XI ст. в Київській Русі почали карбувати власну монету, яка дістала назву «златник» і «срібляник».

Гривні монети. X-XIV ст., Київська Русь

Ольга деревлянам за смерть чоловіка. Ольга в переказах стала взірцем хитрої княгині, а Олег — взірцем хитрого князя. Проте смерть Ігоря примусила навіть хитру княгиню “уважно поставитися до справи оподаткування людності”.

З 947 року Ольга започаткувала стабільне стягнення податків, запровадивши “становища” - адміністративно-фінансові пункти для збирання данини, використовували для цього стародавні центри сільських общин - погости, а також “уроки” та “устави”, які визначали розміри та зміст зборів, що сплачувалися тоді переважно хутром. Це й була перша, відома історикам, реформа податкової системи в Україні.

За правління правнука Ольги князя Ярослава Мудрого було складено перший писемний звіт законів — знамениту “Руську правду”, складовою части-

Алла Домашенко

завідуюча відділом історії козацтва та гетьманства заповідника «Гетьманська столиця»

В останній чверті XVII – XVIII ст. в особливо привілейованому становищі перебували козацька старшина й заможна українська шляхта. Подібно до старшини, шляхтичі обіймали різні посади в гетьманській адміністрації, користувалися такими ж правами, за що зобов’язувалися виконувати службу в козацькому війську. Тож у джерелах між одними й другими не простежується принципової різниці. Нерідко вони однаково іменуються «панями», «дідичами», «знатними військовими товаришами» тощо. Нечисельна шляхта ніби розчиняється серед козацької верхівки й виступає під спільною назвою «старшина».

Серед козацької верхівки виділялися так звані значкові товариші. Саме за гетьманування І. Самойловича цей термін набуває поширення. Ними переважно ставали сини полкових і сотенних старшин, які не обіймали адміністративно-військових посад. Значковими товаришами керували полковники, за дору-

Значкові товариші

ченнями яких перші або очолювали окремі військові загоны, або призначалися помічниками полкових і сотенних старшин. Фактично знатні військові товариші були поважним кадровим резервом козацької еліти на вищі посади, починаючи від сотника до генерального уряду. Це почесне звання отримували й відставники з генеральних, полкових посад. Таким чином вони зберігали свої земельні та майнові привілеї. За І. Мазени кількість значкових військових товаришів значно збільшилася. Гетьман у такий спосіб не тільки здобув союзників серед багатьох старшин, яким не вистачило високих впливових урядів, а й також пом’якшив стосунки з відставленими з генеральних урядів опозиціонерами або тими, чия робота на відповідальній посаді його не влаштувала. Останні залишилися у складі генералітету, викликалися на старшинські з’їзди, мали значні пільги.

Значкові військові товариші разом з двором гетьмана брали участь у військових походах. Їм доручалося керувати окремими козацькими з’єднаннями, сотнями, виконувати ад’ютантські функції. За мирного життя І. Мазепа часто використовував значкових військових това-

ришів для доставлення важливої пошти у Москву, до місця перебування Петра І. Їх залучали також до перевірки скарг, з’ясування позицій конфліктуючих сторін, під час виборів у полках.

Аналіз джерел, документації Гетьманщини 1687 – 1709 рр. показує, що статус значкового військового товариша мали Іван Биховець, Василь Гуманський, Григорій Гамалія, Михайло Гамалія, Степан Гречаний, Василь Громека, Яків Дем’янович, Дмитро Дмитрашко, Родіон Дмитрашко, Яків Журавковський, Дмитро Журман, Федір Жученко, Іван Забіла, Дмитро Зеленський, Григорій Карпович, Микола Грембецький, Яків Лизогуб, Іван Лисенко, Іван Лисиця, Іван Ломиковський, Дмитро Максимович, Костянтин Мокієвський, Дем’ян Мокрієвич, Карпо Мокрієвич, Самійло Мокрієвич, Іван Ніс, Леонтій Полуботок, Павло Полуботок, Пантелеймон Радич, Тимофій Радич, Данило Солонина, Костянтин Солонина, Яків Солонина, Захар Шийкевич та інші. Очевидно, їх кількість наближалася до 40-50 осіб. Отже, стільки генеральних старшин становили додаткову опору гетьмана в усіх його задумах.

Людмила Онопа
науковий співробітник
заповідника
"Гетьманська столиця"

Легенди Батурина

Прокляте золото.

(Продовження, початок у №1)

Проходили роки, але скарби гетьмана Івана Мазепи не давали спокою ні шукачам швидкої наживи, ні шукачам великої слави.

На заплутаних руїнах Поросюцького та Гончарівського палаців в різний час намагалися знайти скарби і діди – човноплави, і фашисти з міношукачами, і сучасні хлопчачки з металощукачами. Але їхні пошуки були марними.

В статті "Скарби гетьмана Мазепи" Т.Білоусова наводить цікаву, навіть містичну історію, пов'язану з мазепинськими скарбами, почуту від москвича Богдана Т.

На початку 1930-х років праїд Богдана Ігната, який проживав на Чернігівщині, задумав віднайти золото гетьмана І.Мазепи. З цією метою він пішов до бабки – відьмачки. На питання, де заховані скарби і як до них дібратися, відьмачка відповіла, що "скарби лежать в Мазепиному масточку (володінні) під стовпом і хрестом. Земля розгорнулася, вказуючи до них дорогою, але дістати те золото неможливо. Полите воно кров'ю і прокляте на віки вічні. У золота є хазяїн, який обов'язково вернеться". І пригрозила: якщо доберешся до скарбу, накличеш погибель не тільки на себе. Ігнат все ж таки поїхав на пошуки скарбу.

Через тиждень його тіло знайшли неподалік від Батурина, на березі Сейму, - розповідає Богдан. - Хоча шия у праїда Ігната була в синцях, але голова сільської ради визнав його утоплеником.

В середині 1940-х років сину Ігната Миколі хтось перерізав горло. Онук Ігната, Петро загинув на початку 1960-х років, намагався розійняти хлопців, що білися між собою і отримав удар у висок, який виявився смертельним. Батько Богдана, правнук Ігната, в 1970-х роках перебрався жити до Москви. В 1992 році він поїхав на власних "Жигулях" на Україну і безслідно зник. Поки Богдан шукав батька на Чернігівщині, родичі розповіли йому про пророцтва відьмачки. - "Я, звісно, в це не вірю, - говорить Богдан, - але якщо предки дійсно загинули через Мазепине золото?.."

Коли ми співставимо факти, то прийдемо до того, що пророцтво в відношенні місцезнаходження скарбу далеко не вигадка. Почнемо з того, що під "масточком" явно йшлося про батуринський палац. І ось чому.

В середині XVIII століття, гетьман Кирило Розумовський переніс свою резиденцію із Глухова до Батурина, який йому приглянувся, і мав намір перетворити його на невеликий Петербург. При ньому в Батурині було збудовано чимало чудових будівель, до наших часів зберігся палац та Воскресенська церква. За легендою, на її місці раніше стояв так званий "мазепин стовп" - величезна вежа. За наказом К.Розумовського "стовп" було розібрано, а на його фундаментах і із цієї цегли побудували церкву, яка в 1803 році стала усипальницею гетьмана. Є припущення, що "стовп" являє собою фрагмент Троїцького собору, який був знищений під

час штурму Батурина російськими військами 2 листопада 1708 році.

В середніх віках сховища скарбів влаштували під слудом церков. Якщо Іван Мазепа сховав скарби під Троїцьким собором, то в подальшому вони дійсно опинилися і під "стовпом" (точніше під його фундаментом), і під "хрестом" (під церквою).

Тепер про "розвернуту землю і шлях до скарбу". Перші згадки про провали землі в Батурині дійшли до нас з XVIII століття. Під землю провалювалися тоді не тільки люди і тварини, а й одного разу у велику дірку провалився віз з гарбузами. В тих провалах знаходили зброю та ланцюги, людські скелети. Ходили чутки, що в підземному ході знайшли барильце з золотом. Довгий час провали землі ніхто не фіксував. В 1914 році короткий перелік провалів було зроблено. В центрі Батурина на площі і коло Воскресенської церкви (з північної і південної сторони) біля огорожі бувають просідання і провали землі розміром 3х3 аршина і глибиною 5 аршин. У проваллі на площі з північної сторони відкрився підземний хід, в який забиралися деякі смільчаки, але далеко заходить боялися. Можливо, деякий із виявлених ходів вів під церкву, до таємного підземелля, де лежать скарби Мазепи.

(Далі буде)

(Продовження, початок на ст. 5 №2)

На запит царя Меншиков відповів: "У нас есть не только одна, но и три булavy, также и бунчуг, и между довольно́м числом всяких знамен, - знамя первое, которое всегда перед гетманом важивали; и оные все...привезу с собою". Тут напевно йдеться про велику хоругву, отриману Мазепою від царів Іоанна та Павла і царівни Софії. Цей прапор мав лазуровий колір і золоті торочки. На ньому з обох боків був московський герб, під яким хрест із зірок та образ Спасителя з підписом: "Царь Царемъ и Господь Господемъ". Внизу – підпис "1688 год 6 января дано ИЦВ верному подданому войска Запорожскаго обоих сторон Днепра Гетману Ивану Степановичу Мазепе".

Після скасування гетьманства в Україні (1764р.) та ліквідації Запорізької Січі (1775) булави разом з іншими клейнодами конфісковано і віддано на зберігання в Ермітаж і Преображенський собор у Петербурзі, оружейну палату в Москві та інші сховища. Нині доля цих національних скарбів невідома. Після Лютневої революції 1917р. в Росії Тимчасовий уряд прийняв рішення про їх повернення в Україну, але внаслідок жовтневого перевороту 1917р. це рішення не було виконане. З проголошенням в 1991р. незалежності український уряд ставив питання перед керівництвом Російської Федерації про повернення національних культурних цінностей, однак якихось конкретних домовленостей не було досягнуто.

Колектив заповідника вітає колег:

**Парфененко Катерину Іванівну
Тереха Миколу Івановича
Яночкіну Ольгу Дмитрівну**

з приводу нагороди почесними грамотами Міністерства культури і туризму України та Центрального комітету профспілки працівників культури України - за вагомий внесок у справу збереження пам'яток національної культурної спадщини, багаторічну сумлінну працю та високий професіоналізм

**Календар визначних дат
Батуринського державного історико-культурного заповідника
"Гетьманська столиця"
на 2007 рік**

- 335 років з дня народження Пилипа Орлика (1672р.)
- 305 років з дня народження Григора Орлика (1702р.)
- 320 років з дня обрання Івана Мазепи на гетьманство (1687р.)
- 135 років з дня народження Богдана Лепкого (1872р.)
- 255 років з дня народження Андрія Розумовського (1752 р.)
- 110 років з дня відкриття в Батурині земської бібліотеки (1897р.)

В зв'язку з цими ювілейними датами заповідник "Гетьманська столиця" планує в травні 2007 року провести науково-практичну конференцію "Козацька старшина другої половини XVII – першої половини XVIII ст. ", присвячену 335 - річниці з дня народження Пилипа Орлика.

*Єї єє оаадеєої а п̄адоа̄ еді а̄ аадо̄-а-
Ооєае̄ єї д̄і і̄ ӯ ді ао̄ а̄єі̄ а̄!
Аа̄о̄о̄деі̄ а̄ і̄ а̄і̄ а̄д̄а̄н̄-і̄ а̄ а̄а̄-а̄
А̄ а̄о̄о̄ а̄̄а̄єо̄і̄ і̄ ӯі̄ çа̄а̄деі̄ є̄о̄ о̄ і̄ а̄.*

*а̄ а̄і̄ а̄і̄ і̄ ӯ п̄єа̄а̄е̄, çд̄а̄а̄е̄ ³ є̄р̄а̄і̄ а̄³...
І̄ а̄а̄єі̄ і̄ а̄ е̄ді̄ а̄ ³ і̄ а̄і̄ 'ӯо̄о̄ а̄̄єі̄ а̄а̄.
І̄ а̄а̄ п̄а̄єі̄ і̄ а̄³ çа̄а̄д̄а̄а̄е̄ а̄а̄-і̄ ді̄ а̄³...
І̄ ді̄ О̄е̄д̄а̄; і̄ о̄ ù̄е̄д̄³; п̄єі̄ а̄а̄...*

*О̄а̄а̄ і̄ а̄ і̄ і̄ а̄і̄ є̄а̄° ÷а̄ñ а̄ñа̄і̄ є̄єі̄ і̄ є̄е̄
А̄ о̄а̄³е̄ а̄о̄є̄є̄ о̄³є̄є̄є̄ п̄а̄³о̄ çа̄е̄д̄а̄° і̄ а̄а̄!
Є̄а̄³о̄о̄е̄, А̄а̄о̄о̄деі̄, п̄єа̄а̄і̄ є̄е̄ ³ а̄е̄є̄є̄і̄ і̄ є̄е̄!
А̄а̄а̄е̄ і̄ а̄ñ, çа̄і̄ і̄ а̄³а̄і̄ є̄е̄, - о̄і̄ а̄д̄а̄!!!*

О. Івахненко "До Бою",
із фондів заповідника

А̄є̄є̄о̄і̄ д̄ Çа̄;є̄а̄, а̄е̄є̄є̄а̄а̄- А̄є̄о̄о̄³а̄п̄ӯє̄і̄ а̄і̄ і̄ а̄а̄о̄і̄ ³а̄а̄д̄п̄е̄д̄а̄о̄о̄.

Газета «Слово Гетьманської столиці»

Засновник - Батуринський державний історико-культурний заповідник "Гетьманська столиця"
Свідоцтво про реєстрацію
№ ЧГ 352-08 р від 28.07.2006р.
Адреса редакції: 16512, смт. Батурин, Чернігівської обл., вул. Гетьманська, 74 , тел. 48-4-37
e-mail: zapovidnik@cg.ukrtel.net
www.baturin-capital.gov.ua

Обсяг 1 друкований аркуш
Тираж - 1000. Замовлення №
Бахмацька районна друкарня

*Відповідальність за подані матеріали несуть автори статей

*Редакція газети "Слово" Гетьманської столиці" запрошує до співробітництва науковців, краєзнавців, любителів історії

Редакційна колегія

Кіяшко Любов Григорівна - редактор
Кривонос Наталія Федорівна - відповідальний секретар
Бондаренко Вячеслав Олександрович - верстка
Кербут Тетяна Володимирівна
Онопа Людмила Миколаївна

Розповсюджується безкоштовно